

8. **Абдыкеримов, К.** Поэтикалык котормонун азыркы абалы жөнүндө [Текст] / К.Абдыкеримов.- Бишкек: Ала-Тоо,1968.- №6.
9. Орус көркөм адабияты кыргыз тилинде [Текст] / Сунуш кылынган библиографиялык көрсөткүч.- Бишкек, 1990. – Б. 3-4.

DOI:10.54834/16945220_2023_3_125

Поступила в редакцию: 29.10.2023 г.

УДК 82.091

*Исмаилова Р.У.**к.филол.н., и.о.доц. Ошского государственного университета, Кыргызская Республика*

1950-60- ЖЫЛДАРДАГЫ КӨРКӨМ КТОРМОЛОР: БИЙИКТИКТЕР ЖАНА КӨЙГӨЙЛӨР

Бул жумушта изилдөөнүн предмети катары кыргыз адабиятындагы 1950-60-жылдардагы көркөм котормонун деңгээли жөнүндө айтылат. Изилдөөнүн максаты -1951-жылы Кыргызстан жазуучулар союзунда “Көркөм адабий китептерин которуунун сапатын жакшыртуу боюнча” жазуучулар союзунун Башкармалыгынын кеңири отуругу болуп өтөт. “Көркөм адабияттын котормолорунун сапаты жөнүндө” деген темада Кыргызстан жазуучулар союзунун Башкармалыгынын төрагасы К. Баялинов доклад жасайт. Ошол жылдардагы котормолордун сапатына жана кемчилик-мүчүлүштүктөрүнө анализ берилет. Көркөм котормолор жөнүндө бир нече макалалар мезгилдүү басма сөздө кеңири жарыяланат. Котормочуларга катуу талаптар коюлат. Натыйжада ошол мезгилдеги эң мыкты которулган көркөм котормолорду бөлүп көрсөтүүгө андан сабак алууга жана жыйынтык чыгарууга мүмкүнчүлүк түзүлөт.

Негизги сөздөр: көркөм котормолор; адабий; китеп; которуу; сапаты; түпнуска; грамматикалык түзүлүшү; синтаксисттик; морфологиялык; аспекти; драматургия; сатира.

ЛИТЕРАТУРНЫЕ ПЕРЕВОДЫ 1950-60-Х ГОДОВ: ВЗЛЕТЫ И ПРОБЛЕМЫ

В данной работе как предмет исследования рассматривается уровень художественно-литературного перевода в кыргызской литературе 1950-60-х годов. Цель исследования - в 1951 году в Союзе писателей Киргизии состоится общее собрание правления Союза писателей «По вопросам улучшения качества перевода художественно-литературных книг». Председатель правления Союза писателей Кыргызстана К.Баялинов выступит с докладом на тему «О качестве художественных переводов». Приведен анализ качества и недостатков переводов тех лет. Ряд статей о художественных переводах широко публикуются в периодической печати. К переводчикам предъявляются строгие требования. В результате можно будет выделить лучшие художественные переводы того периода, перенять их и сделать выводы.

Ключевые слова: художественный; литературный; книжный; перевод; качество; оригинал; грамматическая структура; синтаксический; морфологический; аспект; драматургия; сатира.

LITERARY TRANSLATIONS OF THE 1950S-60S: HEIGHTS AND PROBLEMS

The research topic in this work concerns the level of translation of horror stories in Kyrgyz literature of the 1950s and 1960s. The purpose of the study is that in 1951, a wide meeting of the board of the Writers' Union “On improving the quality of translation of the literary book “Korkom” was held at the Writers' Union of Kyrgyzstan. Chairman of the Board of the Youth Union K. Bayalynov will make a report on the topic “On the quality of translations of horror literature.” Chairman of the Board of the Union of Writers of Kyrgyzstan K. on the topic “On the quality of literary translations.” Bayalynov will make a report. An analysis of the quality and shortcomings of translations of those years is given. A number of articles on literary translations are widely published in periodicals. Translators are subject to strict requirements. As a result, it will be possible to identify the best literary translations of that period, adopt them and draw conclusions.

Keywords: *artistic; literary; book; translation; quality; original; grammatical structure; syntactic; morphological; aspect; dramaturgy; satire; theoretical method.*

Улуу Ата Мекендик согуштун жеңиш менен аякташы элдин духун көтөрдү, жаңы жашоого шыктандырды, адабий- маданий турмуштагы жаңылыктар менен бирге көркөм котормо жанры да өнүгүүгө бет алды. Республикада басмадан жарыкка чыккан көркөм адабият китептеринин жалпы санын алганда, анын элүү пайыздан көбүрөөгү котормо адабиятына туура келген. Жазуучу Р. Шүкүрбеков А. Грибоедовдун (“Горе от ума”) “Акылдан азап” аттуу комедиясын кыргызчага оодарышы адабий коомчулуктагы чоң окуя болду. Анткени, орус адабиятынын көрүнүктүү классиги А.Грибоедовдун бир дагы чыгармасы кыргызчага которула элек болчу. Комедиянын стили, жазуу манерасы чынында оор эле, эркин ыр менен жазылышы, кыргыз адабиятында мындай форманын болбогондугу котормочудан көп изденүүнү, көп түйшүктүү эмгекти талап кылган.

Ошону менен бирге таланттуу котормочу С. Бектурсунов Л. Н. Толстойдун “Согуш жана тынчтык” деген романын, жазуучунун бир нече аңгемелерин, жомокторун которду. М. Горькийдин “Душмандар”, “Акыркылар”, “Васса Желёзна” деген пьесаларын, Н. Гогольдун “Өлүү жандарын”, В. Маяковскийдин “Менин Американы ачышым” деген ырын, К. Симоновдун “Орус маселеси” аттуу пьесасын жана башка ондогон чыгармаларды кыргызчалаган.

1951-жылы Кыргызстан жазуучулар союзунда “Көркөм адабий китептерин которуунун сапатын жакшыртуу боюнча” жазуучулар союзунун Башкармалыгынын кеңири отуруму болуп өтөт. “Көркөм адабияттын котормолорунун сапаты жөнүндө” деген темада Кыргызстан жазуучулар союзунун Башкармалыгынын төрагасы К. Баялинов доклад жасайт. Анда улуттук адабияттагы котормо жанрынын абалы, өсүп-өнүгүп баратканын А. С. Пушкиндин 1 томдук поэзиясын, “Евгений Онегин” романын, Л. Н. Толстойдун “Согуш жана тынчтык” китебинин 1-2-томун, Гоголдун “Ревизор”, “Үйлөнүү”, А. П. Чехов, И. Тургенов, А. С. Грибоедов, Н. Островский, М.Горький, В. Маяковскийдин чыгармалары бир топ жакшы которулганын белгилеген. Ошондой эле жакынкы жылдарда которулган М. Шолоховдун “Көтөрүлгөн дың”, А. Фадеевдин “Кыйратуу”, Н.С. Тихоновдун ырлары, В. Катаевдин “Полктун уулу”, М. Бубеновдун “Ак кайың”, К.М. Симоновдун “Күн түнү менен” дүйнөлүк адабияттан Ш. Руставеллинин “Жолборс терисин жамынган баатыр”, В. Шекспирдин “Отелло”, “Гамлет”, Г. Низаминин “Хосров жана Ширин”, А. Навоинин “Лайли Мажнун”, Ги-де-Мопасан, Дж. Лондондун чыгармалары жарыкка чыгып, окурмандарга тартууланганына токтолот.

Көркөм котормо адабияты жыл сайын өсүп, кулачын жайып, ар кыл жанрларды (драма, сатира) кучагына алып баратканына карабастан, котормонун теориялык жол-жобосуна, принциптерине карама-каршы келген жагдайлар орун алган. Ошол отурумда көркөм котормонун сапатын мындан ары жакшыртуу үчүн жазуучулар менен котормочуларга жогорку талаптар коюлат. “Кыргызстан жазуучулар союзунун Башкармасы Кыргызстан мамлекеттик басмаканасы менен бирдикте которулуучу материалдарды квалификациялуу, маданияттуу, тилди, турмушту, элдин мүнөзүн жакшы билген котормочуларга берүүгө милдеттүү” деген чечим чыгарат.

Анткени, чыгарманы которгондо түпнусканын тилинин грамматикалык түзүлүшүн, синтаксисттик жана морфологиялык аспектилерине терең маани берүү зарыл. Айрым убактарда сөз ордуна сөз табам деген котормочунун аракетин оркоюп, уйкашпай, чоркок, келегей жана чаржайыт түзүлүшү букваеддик котормодон кабар айтат. Котормодо автордун

ою эркин жана кең дем алып, түпнусканын мааниси менен идеясын так жана туура берип, окуучулар котормо экенин сезбей тургандай которуу талап кылынат эмеспи. Таптакыр окшоштуруп которгондун айынан каармандардын кулк-мүнөзү, кебете-кепшири а түгүл энчилүү аттары да кыргызча которулуп берилгени айрым котормо таржымалынан белгилүү. Жаңылыш мындай көз караштын салакасы В.Маяковскийдин, И. Крыловдун чыгармаларынын алгачкы котормолорунан учуратууга болот. Которулуп жаткан чыгарманын улуттук мүнөзү, колорити сакталбай калып, анын авторунун чыныгы жүзү бурмаланып, көрсөтүлгөн учурлар бар. 1966-жылы жарыкка чыккан “Монгол гүлдөрү” аттуу жыйнакта монгол адабиятына негиз салуучулардын бири Цэндийн Дамдинсурэндин “Ленин музейин” деген атактуу ырын которуудагы мүчүлүштүктөргө К. Абдыкеримов кеңири токтолот [1].

Орус тилинен кыргыз, кыргыз тилинен орус тилине жакшы которулган чыгармаларга; С. Бектурсунов которгон Л. Н. Толстойдун “Согуш жана тынчкы” романын, О. Орозбаев которгон Ромен Ролландын “Кола Бруньон”, ошондой эле У. Абдукаимов, А. Осмоновдун котормолору мыкты деп аталат. Котормочу С. Сасыкбаев котормолорду маанисине карап эмес, механикалык түрдө которгонун, жазуучулар К. Баялиновдун “Бакыт”, Т. Сыдыкбековдун “Биздин замандын кишилери” чыгармалары орус тилине келегей, чала-чарпыт, улуттун каада-салтына, нравалык адеп-ахлагына туура келбеген жактары орун алганы белгиленет. Жазуучулар союзунун отурумуна карата мезгилдүү басма сөздөрдө да көркөм котормонун маселелерин козгогон макалалар жарыяланганын белгилеп өтүүгө тийшпиз. Мисалы, котормочу С. Бектурсунов М. Бубеновдун “Ак кайың” чыгармасын кыргыз тилине оодарган М. Абдикаримовдун котормосу жөнүндө мындай деп жазган; “Сөз ордуна сөз табам деген котормочунун аракетин оркоюп, уйкашпай, чоркок түзүлүшү букваеддердин котормолорунун жалган тактыгын көрсөтөт. Албетте, бул сөз чыгарманын стили, улуттук колорити жөнүндө эмес, тили жөнүндө айтылып жатат” деген автор С. Бектурсунов [2].

1955-жылдын 26-28-сентябрында өткөн Кыргызстан жазуучулар союзунун II Пленумунда көркөм котормо ишиндеги бир катар ийгиликтер, айрым кемчиликтер менен мүчүлүштүктөр жөнүндө кеңири айтылат, теориялык жоболордон кабар берилет. Ошол кездеги поэзия секциясынын башчысы Смар Шимеевдин “Поэзиялык чыгармалардын кыргызча котормолору жөнүндөгү” докладындагы пайдалуу жагдайларга токтолуп өтүүнү туура таптык [3]. Кыргыз тилине которулган жана которулуп жаткан поэзия чыгармалары сан жагынан арбыбастан, убакыт өткөн сайын сапат жагынан өсүп отурган. “Котормо аркылуу акын өзүнүн поэтикалык дүйнөсүн кеңитип, поэтикалык чеберчилигин арттырат”. Так ушул сүйлөмдү далилдөө үчүн бир нече акын-жазуучулардын котормолорун астейдил талдап, мисалга тартат. “Отузунчу жылдарда А. Осмонов эл алдында өз чыгармачылыгы менен көрүнө элек, тааныла элек жаш акын болсо, дүйнөлүк адабияттын мурастарын которуу менен 40-жылдарда жалпы союзга таанылган көрүнүктүү акын болуп чыга келди”. Акындын “Жолборс терисин жамынган баатыр” поэмасынын ийгилигине басым жасап, экинчи ири котормосу “Отеллону” (чыгарманын түпнускасы ак ыр менен жазылган) уйкашкан ыр менен которгон деп, кемчилигине да токтолот. “Акын поэманы эркин которуп, сюжетин алып өзүнчө жазган десек болот. Ошонун негизинде акын түпнусканын формасын, өлчөмүн сактай алган эмес. Котормодо айрым каармандарды сүрөттөгөн кыргыз элинин фольклорунда көп кездешчү салыштыруу менен эпитеттерди жолуктурабыз”. Ошого карабастан, А. Осмоновдун котормосу окурмандардын сүймөнчүгүнө айланып, төл чыгармадай

кабылданды, кыргыз айылдарында жаңы жарыкка келген уул-кыздарга чыгармадагы каармандардын: Таризэл, Автандил, Нестан, Тинатин жана башка аттары коюлду.

1958-жыл Москвада өткөн кыргыз адабияты жана искусствосунун 2-декадасында кыргыз акын-жазуучуларынын орусчага которулган көркөм чыгармаларына талдоо жүргүзүлгөн, улуттук көркөм котормонун маселелери талкууланган. Котормо адабияты жалпы элдик мааниге ээ болгон проблемалардын бири болуп калганын, Кыргызстан КП Борбордук Комитетинин “Республикада көркөм котормонун абалы жана аны жакшыртуунун чаралары жөнүндөгү” токтому да белгилүү бир даражада бул жанрдын өсүп-өнүгүшүнө түрткү берген. Анткени, жогорудагы токтомдо республикада көркөм чыгармаларды которуудагы жетишкендиктер менен кемчиликтер ачык-айкын айтылып, аны жоюнун чаралары көрсөтүлгөн. Атайын көркөм котормо маселелерине арналган эмгектердин жыйнагын басып чыгаруунун зарылчылыгы туулган.

1972-жылдын февраль айында Кыргызстан КП Борбордук Комитети тарабынан кабыл алынган “Көркөм котормонун абалы аны жакшыртуунун чаралары жөнүндөгү” токтомдо котормо боюнча атайын кеңеш түзүүнү КССР маданият министрлигине, республикалык жазуучулар жана журналисттер союзуна сунуш кылынат. Ошондон кийин котормо секциясы түзүлүп, ошол жылдын 16-майында анын алгачкы уюштуруу жыйыны өткөрүлөт. Көркөм котормо боюнча советтин төрагасы Кыргызстан Жазуучулар Союзунун Башкармалыгынын биринчи секретары Т. Аскарров, төраганын орун басары, Кыргызстан Жазуучулар Союзунун Башкармалыгынын секретары О. Султанов болгон.

Мындай саамалык көркөм котормо жанрынын өсүп-өнүгүшүн, сандан сапатка өтүшүнө гана жол ачпастан, ага коюлган талаптарды да күчөткөн. Анын адабий процесстеги орду менен маанисин тереңдеткен. Ошол токтомдун кабыл алынарына бир жыл калганда тактап айтканда. 1971-жылы Кыргызстан КП БКде дүйнөлүк, орустун классикалык жана советтик адабияттын ошондой эле бир тууган боордош элдердин адабий чыгармаларын 1966-1970-жылдарда 524 миң нускада 140 ашык наамдагы китептер которулган [4-6].

Көркөм котормо иши мамлекеттик деңгээлде көңүлгө алынганы ырас, ошол кездеги көркөм өнөргө болгон мамиленин кандай экенине, токтомдо айтылган сын-пикирлерге токтолуп өтүүнү туура көрдүк.

Котормочу адистерди даярдоо жана уюштуруу иштериндеги олуттуу кемчиликтер көрсөтүлгөн. Көп учурларда котормочулук иштерге кокус адамдар келип калышат (тааныш-билиштик, эч кандай адабиятка тиешеси жок адамдардын котормочулук кылышы, эки тараптуу келишимден кийин калем акы (гонорар) алдын-ала төлөнгөн. Айрым котормолордун сапаты төмөн, көп учурларда түпнускага эркин мамиле кылынат да, чыгарманын мазмуну бузулат.

Котормочулар орус жана кыргыз тилдерин начар билгендиктен, алардын идеялык-теориялык жана профессионалдык (адабий билим көрөңгөсү, көркөм ой жүгүртүүсү, көркөм кабылдоосу, шык, жөндөм, таланты жана башка) даярдыгынын деңгээли төмөн. Кыргыз Республикасынын маданият министрлигинин полиграфия басма башкармасы, “Кыргызстан” жана “Мектеп” басмалары котормонун сапатын жакшыртууга натыйжалуу чаралар көрбөй жатышат. Жазуучулар Союзунун алдындагы котормочулар секциясы басмалар жана редакциялар менен тыгыз иштешпейт деген дооматтар коюлат.

“Ала Тоо”, “Литературный Киргизстан” жана “Кыргызстан маданияты” жумалыгына котормонун теориясынын жана практикасынын зарыл проблемаларына арналган бир дагы көлөмдүү макала жарыяланбаган. Редакторлорго жана рецензенттерге басылмалардын

талабы абдан төмөн болгондуктан, кээде чала иштелген, эптемей начар сапаттагы котормолор жарыкка чыгып кеткен.

Алдын- ала акы төлөнгөн котормолор эреже катарында жылдар бою талкууланат, кийин пландан чыгарылат да, басмаларга бир кыйла зыян алып келет. Москвадагы М. Горький атындагы Адабият институту аркылуу көтөрүлгөн профессионалдык адистерди даярдоо маселесине жетиштүү көңүл бурулбай жатат деп айтылган.

Демек, көркөм котормо ишинде редакторлор менен рецензенттердин да жоопкерчилиги катуу каралсын деген маселе коюлган. Бирок, адамдардын жеке байланышы, өз кызыкчылыгы үчүн баарына даяр болуу, кайдыгерлик, “жең учунан” мамилелер да роль ойногон. Адабият институтунан атайын котормочу адистерди даярдоо маселеси көтөрүлгөнү менен анын кандай ишке ашып жатканы унутта калып кеткен.

Котормо секциясынын иши көркөм котормонун сапатын жакшыртууга кандай салым кошо алды деген собол жаралбай койбойт. Кыргыздын жаш акындары: Т. Молдобаев, Б. Алыбаев, С. Тургунбаев, И. Исаков, Т. Арыков, Г. Момунова жана А. Абакировдун ырларын орус тилине которгон “Признание в любви” деген жыйнактын жарыкка чыгышы адабий коомчулукту кайдыгер калтырбайт. Акын И. Исаковдун ырларын С. Сулов которгон, түпнускадан алыстап, өз билгениндей, божомолдоп которулган. Акындын жүзүн ачып бере албаган. Ал эми жаш акын жана котормочу Лев Аксельруддун котормосу дурус чыкканы менен айрым кемчиликтерден да куру эмес дейт С. Фиксин. Жыйнактагы “Утро”, “Долг” деген ырлар жакшы которулган, айрым чыгармалардын көлөмүн узартып, ойдон чыгаргандарын кошуп, өзүм билемдик сыяктуу кемчиликтер бар.

Котормо секциясынын талкуусуна катышкандар котормого өтө олуттуу мамиле жасалыш керектигин белгилешкен. Котормо иши-бул чыгарманы сөзмө-сөз которуучу (подсрочник жасоочу) адам колго алгандан тартып эле башталат. Кептин баары подстрочник жасоочуда. Кээ бирөөлөр текстти сөзмө-сөз которуп, негизги ойду чагылдыруунун ордуна, сөздөрдү куюлуштуруп, уйкаштырып жазганга аракеттенишет. Мындан албетте, пайда жок. Сөзмө-сөз котормо деген сөзмө-сөздөй эле болгону оң деп айтылат [7]. Ошол секцияда “Литературная газетасынын” кабарчысы, драматург Мар Байжиевдин: “Котормочулар элдин психологиясы менен сөзсүз түрдө эсептешүүсү зарыл; басманын редактору чыгарманы редакциялоодо аны подстрочник менен салыштырып, текшериши же котормонун тактыгы, тууралыгы жагдайында автордун өзү менен аңгемелешүүсү зарыл” деп айткан кебинде мандем бар.

Таланттуу котормочу О. Орозбаев “Бул музаны колго алуу зарыл” [8] деген макаласында: “ Кыргызстан Жазуучулар союзунда котормо жанрын тейлеген бир да киши жок. Анткени, союздагы котормочулар секциясынын жоюлгандыгына бир нече жыл болду. Котормо ишине мындай этибарсыздык кылуу бул искусствонун бара-бара начарлашына, илгерлөөнүн ордуна кедеринен кетишине алып келиши мүмкүн” деп айткан. Кандайдыр бир себептер менен жазуучулар союзундагы котормо секциясынын жоюлуп кетиши бул тармактагы чарбасыздыкка, ышкюолукка жана жоопкерсиздикке жол берип, көркөм котормонун сапатына кедергисин тийгизиши толук ыктымал.

Котормочулук чыныгы жазуучулук иш, түпнускага чоң жоопкерчилик менен караган, бир тилден экинчи тилге чеберчилик менен которулган көркөм өнөр. Китеп которуу баарынан мурда жазуучунун стилин окуп-үйрөнүп, аны кылдаттык менен чоң күч жумшап, жөнгө салуу болуп саналат. Көркөм котормо жеке стилдердин нагыз университети. Так ошол университетти мыкты өздөштүргөн, көркөм чеберчиликтин эң жогорку чегин багындырган котормочулардын мектебин белгилеп өтүүгө тийишпиз. Алгачкы котормочулар

К.Тыныстанов, К. Баялинов, С. Карачев, У. Абдукаимовдон тартып, О. Орозбаев, С. Бектурсунов, К. Рысалиев, Т. Сыдыкбеков, А. Осмонов, Ч. Айтматов, С. Эралиев, С. Жусуев, Р. Рыскулов, С.Жигитов, К. Ботояров, А.Токтогулов, А. Токтомушев, С. Акматбекова, Э.Турсунов өндүү жана андан кийинки муундагы бир топ акын-жазуучулардын котормого кошкон салымы али кезге чейин изилдене элек. Булар бир эле мезгилде акын-жазуучулук вазыйпаны аткарып, ошол кездеги идеологиянын жоокерлери болушса, экинчи жагынан көркөм котормо деген өнөрдү жаратып, байытып, адабий агымдардын таасиринде ак ыр (белый стих), эркин уйкаш (верлибр), символизм, модернизм, постмодернизм, абстракционизм, натурализм сыяктуу жаңы усулдарды кыргыз адабиятында эксперимент катары гана эмес, жаратмандар катары таанылды. С. Эралиевдин “Көк сулуу,” “Жылдыздарга саякат”, М. Абылкасымованын “Эстелик сүйлөйт”, Р. Рыскуловдун “Ыр чынысын” жана башкаларды атаса болот.

Орус элинин улуу жазуучусу Л. Н. Толстойдун чыгармаларын кыргыз тилине которууда таланттуу котормочу С. Бектурсунов чоң эмгек сиңирген. Ал 1945-жылдан баштап, жазуучунун атактуу чыгармасы “Согуш жана тынчтык” романын которууну баштаган. Аны элүүнчү жылдын башында толук которуп бүтүргөн. Аталган роман 1949-1955-жылдарда өзүнчө китеп болуп басылып чыккан. Андан кийин “Анна Каренинанын” 1-тому, “Пейилдин оңолушу” деген романды, “Майда аңгемелер жана жомокторун”, “Тандалган чыгармалар жыйнагын” чыгарган. С. Бектурсунов атактуу классиктин сексенден ашык чыгармасын кыргызчалаган.

Айтылуу роман императрица Мария Федоровнанын фрейлины жана жан жөкөрү Анна Павловна Шерердин 1805-жылы июлдагы оюн-зоок кечесине биринчи болуп келген чоң чиндүү, текебер князь Василийди тосуп алып, экөөнүн маегинен башталат эмеспи.

Төрт томдон турган классикалык романдын кандай которулганын мисалдар менен окуп көрөлү:

“Он говорил на том изысканном языке, на котором не только говорили, но и думали наши деды, и теми тихими, покровительственными интонациями, которые свойственны состаршемуся в свете и при дворе значительному человеку” [9].

Князь Василий француз тилинде өтө чебер сүйлөй турган: сүйлөгөндө да жогорку чөйрөдөгүлөрдүн ичинде жана ак сарайда жүрүп картайган, көрүнүктүү адамга таандык князь менен акырын сүйлөөчү эле; биздин ата-бабаларыбыздын сүйлөгөн сөздөрү гана эмес, ойлогон ойлору да ушул тилде болгон.

Ак сөөктөрдүн өзүн алып жүрүшү, кыймыл-аракети ал гана эмес, маектешкендеги кабак-кашынын көз ирмеми да даана сүрөттөлөт.

-Что ж мне делать?- сказал он наконец.- Вы знаете, я сделал для их воспитания все, что может отец, и оба вышли des imbeciles. Ипполит крайне мере покойный дурак, а Анатолий – беспокойный.

-Эми эмне кылайын?- деди акырында князь. -Билесизго, аларды тарбиялоо үчүн, бир атанын колунан келе тургандын баарын иштедим, бирок экөө тең акмак болуп чыкты. Ипполит-акмактын жоошу, Анатолий болсо -акмактын тентеги. Айырмасы ушул, -деп, күлүмсүрөмүш болду, бирок анын күлүмсүрөшү демейдегисиндей эмес, оозунун тегерегиндеги бырыш-кандайдыр бир капилес -одоно, мээримсиз болуп көрүндү.

Княздын жан дүйнөсүндөгү абалды анын сырткы көрүнүшү, арыкча бетиндеги жести, мимикасын айкын сүрөттөгөн.

-Сизге окшогон кишилер **парзант** көрбөсө эмне болот экен?

Диалектилик сөз эч кандай өөн учурабай, Анна Павловнанын кебине жарашып турат.

-Ты не понимаешь, отчего я это говорю,- продолжал он.-Ведь это целая история жизни. Ты говоришь, Бонапарте и его карьера,- сказал он, хотя Пьер не говорил про Бонапарте.-Ты говоришь, Бонапарте, но Бонапарте, когда он работал, шаг за шагом шёл к своей цели,-он был свободен, у него ничего не было, кроме его цели,- и он достиг ее. Но свяжи себя с женщиной-и, как скованный колодник, теряешь всякую свободу. И все, что есть в тебе надежды и сил, все только тяготит и раскаянием мучает тебя. Гостиные, сплетни, балы, **тщеславие, ничтожество**-вот заколдованный круг, из которого я не могу выйти.

Андрей Болконскийдин чын жүрөгүнөн айтылган ойлору.... Эрте үйлөнүп алганына , бою кичинекей, көз карашы да келишпеген зайыбына ичи чыкпай жүргөн маалы.

“-Эмне үчүн андай деп жатканыма сен түшүнбөйсүң,- деди князь Андрей. -бул адамдын өмүрүндөгү өзүнчө бир жаткан окуя. Сен Бонапарте жана анын мансабы дейсиң,-деди ал. Бонапарте жөнүндө Пьер эчтеке дебесе да,-сен Бонапарте дейсиң; Бонапарте иштеген кезинде, ар бир кадамы сайын максатына жакындай берди, эркин болду, көздөгөн максатынан башка анда эч нерсе болгон жок, ошондуктан акыр- түбү ал максатына жетишти. Бирок үйлөнсөң, мойнуңа моюнтурук кийген эмедей, эркиндиктен бүтүндөй кол жууйсуң. Көксөгөн тилегиң белиндеги кубатың-өзүң үчүн оор жүк болот да, өкүнтүп, азап чектирет. Мейманкана, ушак сөздөр, бал, **мансапкордук, санда жоктук**- мен кутула албай койгон капас ушулар эмеспи”.

Кыргыз адабиятындагы көркөм котормонун өсүп-өнүгүү жана өөрчүү этабынын көрсөткүчү катары “Согуш жана тынчтык” романы эң мыкты которулган котормо деп табылган. Котормочу автордун стилин толук сактап, анын жазгандарын так, таамай, элестүү жана чыгармачылык эргүү менен которгон. Сөздөрдүн маанисин бузбай, айрым абзацтарды кыскартып таштабай же болбосо оюнан кошуп жиберүүдөн алыс болгон. Котормо жатык, элпек тил менен чыгармачылык дилден таржымаланган. С.Бектурсунов эки тилдин тең лексикалык байлыгын мыкты өздөштүргөн, улуу жазуучунун жан-дүйнөсүн, образдар галереясынын ансамблин сезип-туюу сезими мыкты котормочу экенин далилдеген. Китептеги айрым эпизоддордогу майда-барат механикалык каталар жөнүндө М. Умаров жазган [10].

Дал ушул романда типтештирүү, кейипкерлердин баскан-турганы, кулк-мүнөзү, жан-дүйнө абалдары түпнускадагыдай так, таамай берилип, “түпнускадан көчүрүлгөндөй” сезилип, кыргыз адабиятынын тарыхында биринчи жолу көркөм котормонун принциптерине шайкеш келген, ар тараптуу жуурулушкан, толук кандуу котормо “жарк” этип чыга келген.

Жыйынтыктар:

1. Орус тилинен кыргыз, кыргыз тилинен орус тилине жакшы которулган чыгармаларга С. Бектурсунов которгон Л. Н. Толстойдун “Согуш жана тынчтык” романын, О. Орозбаев которгон Ромен Ролландын “Кола Бруньон”, ошондой эле У. Абдукаимов, А.Осмоновдун котормолору мыкты деп аныкталган;

2. Таланттуу акын А. Осмонов дүйнөлүк адабияттын мурастарын чеберчилик менен которот. Айрыкча грузин акыны Шота Руставелинин калемине таандык “Жолборс терисин жамынган баатыр” поэмасынын ийгилиги 50-жылдардагы жалпы союздук республикаларга көрүнүктүү акын катары таанымал экендиги белгиленген.

Адабияттар тизмеси:

1. **Абдыкеримов, К.** Поэтикалык котормонун азыркы абалы жөнүндө Ала-Тоо [Текст] / К.Абдыкеримов.- 1968.- №6.

2. **Бектурсунов, С.** Ак кайың романынын котормосу жөнүндө [Текст] / С.Бектурсунов.- Кызыл Кыргызстан.- 1951.- №166.
3. **Шимеев, С.** Поэзиялык чыгармалардын кыргызча котормолору жөнүндө [Текст] / С.Шимеев // Көркөм котормо маселелери. - Фрунзе: Кыргызстан, 1988.
4. Кыргызстан Жазуучулар Союзунда “Көркөм котормо боюнча республикалык совет”, “Кыргызстан маданияты, 1972.- 5 б.
5. Кыргызстан Компартиясынын Борбордук Комитетинде ”Көркөм котормонун абалы аны жакшыртуунун чаралары жөнүндө”, “Кыргызстан маданияты”, 1972.- №5.
6. Ушул эле макала “Мугалимдер газетасы”, 1972.
7. Кыргызстан жазуучуларынын котормо боюнча кеңешмесине карата. Котормо секциясында, “Кыргызстан маданияты”, 1973.- №10 (322).- 3 б.
8. **Орозбаев, О.** Бул музаны колго алуу зарыл[Текст] / О.Орозбаев.- Фрунзе: Советтик Кыргызстан.- 1966.- № 154.- 3 б.
9. **Толстой, Л.Н.** Война и мир [Текст] / Л.Н.Толстой.- М.: Художественная литер., 1983.- С. 19-45.
10. **Умаров, М.** “Согуш жана тынчтык” романынын биринчи китебинин котормосу жөнүндө [Текст] / М.Умаров.- Бишкек: Кызыл Кыргызстан, 1955.- № 138.

DOI:10.54834/16945220_2023_3_131

Поступила в редакцию: 29.10.2023 г.

УДК 811

Калыгулова С.Ш.*к.ф.н., доцент Ошского государственного университета, Кыргызская Республика***Сатанбаева М.С.***преп. Ошского государственного университета, Кыргызская Республика*

АНГЛИС ЖАНА КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫНДАГЫ “МУГАЛИМ” КОНЦЕПТИН САЛЫШТЫРЫП ТАЛДОО

Бул эмгекте англис жана кыргыз адабиятындагы “Мугалим” түшүнүгү изилдөөнүн предмети болуп саналат. Изилдөөнүн негизги максаты – англис жана кыргыз адабиятында мугалимдердин образын изилдөө, алардын коомдогу насаатчы, лидер жана таасир берүүчү ролун баса белгилөө. Изилдөөнүн методу -салыштырма, лингвистикалык, контент анализ жана социо-маданий талдоо. Ар бир салттын маданий контекстин жана тематикалык нюанстарын изилдөө менен, изилдөө насаатчылык, салт жана жеке өсүү сыяктуу жалпы темаларды ачып берет. Англис адабиятында мугалим менен окуучунун мамилеси аркылуу инсандык өнүгүүгө жана этикалык ойгонууга басым жасалса, кыргыз адабияты мугалимдерди салттын сакчысы жана социалдык өзгөрүүлөрдүн катализатору катары баса белгилейт. Изилдөөлөр бул кабылдоолордун өз коомдорунун баалуулуктарын, умтулууларын жана тарыхый баяндарын чагылдырып, билим берүүнүн адамдык тажрыйбага тийгизген терең таасирин түшүнүүнү байытууга жардам берет. Перспективада, бул изилдөө адабияттагы мугалимдердин образы боюнча учурдагы дискурск салым гана кошпостон, билим берүүнүн, маданияттын жана коомдун өзгөрүшүнүн айкалышууларын чагылдырган ар түрдүү изилдөөлөргө жол ачат. Изилдөөчүлөр ар кандай маданий жана тарыхый контексттерде педагогдордун терең таасири тууралуу түшүнүгүбүздү калыптандыра турган татаал баяндарды ачууну уланта алышат.

***Негизги сөздөр:** насаатчылык; мугалим менен окуучунун мамилеси; маданий көз караштар; иденттүүлүк, маданиятты сактоо; коомдук өзгөрүүлөрдүн катализатору; мугалимдин символикасы.*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТА «УЧИТЕЛЬ» В АНГЛИЙСКОЙ И КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Предметом исследования данной работы является анализ концепта "Учитель" в английской и кыргызской литературе. Основная задача заключается в изучении образов учителей в этих литературных традициях, с акцентом на их роль в качестве наставников, лидеров и влиятельных